

SZÁNTÓ RICHÁRD

Dácia Ravennai Anonymus *Cosmographiájában*

Dacia in the *Cosmography* of the Unknown Ravennese. Anonymous of Ravenna wrote his *Cosmography* in the early 9th century. This work is a detailed description of the world. The first and fourth books of *Cosmography* contain a description of Dacia. The present study examines the Dacia chapter. The study finds that Anonymous of Ravenna used Jordan's *Getica* (*The Origin and Deeds of the Goths*) and History of Rome (*Romana*), an early version of the *Tabula Peutingeriana*, and Paul the Deacon's *History of the Lango-bards*. Anonymous of Ravenna described the territory, rivers, cities and inhabitants of Dacia. Dacia appeared in *Cosmography* under the following names: Dacia Minor, Magna and Dacia Prima et Secunda. Anonymous of Ravenna also named Dacia under the name Gepidia because the Gepids occupied the territory of Dacia. He took this information from *Getica*. Anonymous of Ravenna listed the rivers of Dacia: Tisia, Tibisia, Drica Marisia, Ariane, Gilpit, Grisia, Flautasis, Danube (Ister). The names of the rivers of Dacia came from Jordan's *Getica*. The territory of Dacia, based on the rivers, can be drawn. The fourth book of *Cosmography* contains the names of the cities in Dacia (Drubetis, Medilas, Pre-torich, Panonin, Gazanam, Masclianis, Tibis, Tema, Tiviscum, Gubali, Bersovia, Arcibada, Canonina, Potula, Bacaucis). Anonymous of Ravenna may have taken most of the toponyms from an early version of the *Tabula Peutingeriana*, but Tema, Canonina and Bacaucis are new names between the settlements. According to Anonymous, the Huns or Avars inhabited Dacia. Anonymous of Ravenna took this information from Paul the Deacon's Langobard history. In the *Cosmography*, the description of Dacia differed from that of Dacia written by antique writers. Anonymous of Ravenna supplemented the data from antique books with information from his century.

Keywords: Anonymous of Ravenna, *Cosmography*, territory, rivers and cities of Dacia in the Early Middle Ages

Ravennai Anonymus egy ismeretlen ravennai klerikus, aki kora földrajzi tudását kompilatív módon összegezve, teljességre törekvő világleírást alkotott, amely *Ravennatis Anonymi Cosmographia* címen vált ismertté. A mű Európáról szóló fejezetében külön helyet kapott Dácia. Jelen tanulmány célja a *Cosmographia* Dáciára vonatkozó fejezeteinek ismertetése. Az ismeretlen író számos régebbi munkából is merített, ugyanakkor saját korának információit is belefoglalta írásába. Az egyes szövegrészek tárgyalása kapcsán jelezni fogom az információk lehetséges forrását. A *Cosmographia* különböző szövegrészei eredeti források keletkezési korának megfelelően egymástól eltérő kronológiai rétegeket alkotnak a művön

belül, amelyek közül azok a leginkább értékesek, amelyek a 7–8. századi Dáciára vonatkoznak.

A *Cosmographia* három kéziratát vészelte át az évszázadokat.¹ A mű első kritikai kiadására Moritz Pinder és Gustav Parthey² vállalkozott, majd Joseph Schnetz³ készített újabb kritikai kiadást, utóbbit Mariann Zumschlinge⁴ munkája követte. Zumschlinge lényegében Schnetz szövegkiadását változatlan formában jelentette meg, és hozzákapcsolt egy indexet, amelyet Schnetz szövegkiadása nem tartalmazott. A földrajzi nevekben nagyon gazdag *Cosmographia* Zumschlinge indexével használhatóbbá vált. Zumschlinge a korábbi szövegkiadások hivatkozási gyakorlatától eltérő szövegjelölést alkalmazott indexében, amelyben az oldalszámot a forrás sorainak száma követte. Ennek révén jól alkalmazható szövegjelölési rendszert hozott létre. Az alábbiakban Zumschlinge szövegjelölési rendszerét követem a hivatkozásokban. Ezzel ugyan eltérek a *Cosmographia* szokásos hivatkozási rendszerétől (könyv, fejezet, szakasz), de az oldalszámon és sorszámmon alapuló hivatkozási módszer pontosabb hivatkozásokat tesz lehetővé, mint a hagyományos eljárás.

A *Cosmographia* szerteágazó kutatástörténettel rendelkezik, az első modern tanulmányokat Joseph Schnetz írta. A kutatásban két főbb irányzat alakult ki, az egyikbe azok a tanulmányok sorolhatók, amelyek a mű egészére, keletkezésére, szerkezetére és filológiai kérdésekre vonatkoznak,⁵ a másik kutatási irányzatba azok a tanulmányok sorolhatók, amelyek egy-egy ország, nép vagy régió leírását tartalmazzák.⁶ Az utóbbiak gyakran egy-egy mai ország területének, nemzetének történetéhez kapcsolódnak.

Tekintettel arra, hogy jelen tanulmány a *Cosmographia* adatai alapján Dácia leírását célozza, az ide vonatkozó kutatástörténetet ismertetem.⁷ Szádeczky-Kardoss Samu a Tisza folyó nevének korai történetéről írott tanulmányaiban használta fel a *Cosmographiát*.⁸ Kiss P. Attila a gepidák kárpát-medencei története kapcsán többször is hivatkozott a Ravennai Névtelenre, a koraközépkori Dácia területének meghatározásában idézte Ravennai Anonymus művét.⁹ Martin Eggers a koraközépkori Pannónia fogalom kapcsán tért ki Dácia területének kérdésére.¹⁰ Szabados György Erdély 8. század előtti avar lakóinak kapcsán említette meg Ravennai Anonymus munkáját.¹¹ Polgár Szabolcs Ravennai Anonymus alapján vizsgálta az avarok területének kiterjedését és Dácia provincia földrajzi helyzetét.¹²

A Dáciára vonatkozó fejezetek vizsgálatakor az alábbi módszereket alkalmaztam. Az egyes területek ismertetése a mű szövegének belső rendje és a benne foglalt földrajzi sor-

¹ A kéziratokra lásd Szántó 2020, 101–102.

² Pinder – Parthey 1860. A *Cosmographia* fennmaradt kézirateit, kiadásait korábbi tanulmányomban említettem. Szántó 2020, 101–103.

³ Schnetz 1940.

⁴ Zumschlinge 1990.

⁵ Schnetz 1919; Schnetz 1926; Schnetz 1932; Schnetz 1934; Schnetz 1942; Stolte 1949; Dillemann 1997; Guckelsberger – Mittenhuber 2011; 1. link: Piggin 2020.

⁶ Schnetz 1920; Schnetz 1921; Melich 1923; Schnetz 1925; Staab 1976; Pekkanen 1979; Podossinov 2002; 2. link: Fitzpatrick-Matthews 2013; Potts 2019; Szántó 2020.

⁷ A *Cosmographia* kutatástörténetére vonatkozó általános áttekintésre lásd Szántó 2020, 103–106.

⁸ Szádeczky-Kardoss 1954/a, 105–110; Szádeczky-Kardoss 1954/b, 77–115.

⁹ Kiss 79, 410. jgyz.

¹⁰ Eggers 2006, 25–27.

¹¹ Szabados 2015, 124.

¹² Polgár 2020, 73–75.

rend alapján történt. Ahol lehetséges volt, megállapítottam az információk forrását és keletkezési idejét, ehhez kontrollforrásokat alkalmaztam, ha erre volt lehetőség. Külön figyelmet fordítottam a forrás azon adataira, amelyek Ravennai Anonymus korához leginkább közel voltak, tehát a kortárs vagy egykorú adatokat igyekeztem kiemelni.

Első lépésként (1.) a *Cosmographia* keletkezési idejére vonatkozó újabb véleményeket ismertetem, majd a további alfejezetek következnek: (2.) Dácia fejezetének forrásai, (3.) Dáciára alkalmazott nevek, (4.) Dácia a *Cosmographia* földrajzi rendszerében, (5.) Dácia folyói, (6.) Dácia városai, (7.) Dácia területe. Végezetül az összegzés zárja a tanulmányt.

A *Cosmographia* keletkezési ideje

Schnetz a *Cosmographia* keletkezésének idejét 700 körülre, a 8. század elejére tette,¹³ de más kutatók felvetették, hogy a *Cosmographia* a 9. század elején íródott. Staab szövegtani vizsgálatok alapján megállapította, hogy Anonymus felhasználta Fredegár történeti művét és annak első kontinuitását, amely 736-ban fejeződött be.¹⁴

Staab, a jelen tanulmányban nem részletezett szövegpárhuzamok alapján, arra a következtetésre jutott, hogy Anonymus merített az *Annales regni francorum* 809-ig terjedő részéből. Bizonyítási eljárásának fontos pontja, hogy ez az első frank forrás, amely megemlíti a normannok (*Nordmanni*) nevét. Staab szerint Anonymus a *Nordmanni* népet az *Annales regni francorum*-ból vette át.¹⁵ Az ő véleménye szerint a *Cosmographia* keletkezésének ideje a 9. század eleje, tehát csaknem 100 évvel később íródott, mint ahogyan Schnetz megállapította. Mittenhuber és Guckelsberger óvatosabban fogalmazott, szerintük a *Cosmographia* a 7. és 8. századi földrajzi nevek, folyók, népek és geográfiai ismeretek állapotát tükrözte.¹⁶ Dillemann kutatásai alapján¹⁷ Guckelsberger és Mittenhuber megemlítette a *Cosmographia* keletkezésének 9. századra utaló adatait: a normannok említése Dánia kapcsán, az Elba említése a Frank Birodalom határaként és Velence feltűnése a *Cosmographiában*.¹⁸ Ezek a földrajzi nevek a mű szerkezetében az utolsó, 9. századi kronológiai réteget jelzik. Ennek megfelelően a 9. század eleji dátum a *Cosmographia* keletkezésének idejére nyújt tájékoztatást. A szövegben felhasznált korábbi források keletkezési ideje természetesen régebbi, és ennek megfelelően a bennük található adatok is a korábbi időszakok állapotait rögzítették, vagyis a *Cosmographiában* az egyes szövegrészletek, amelyek korábbi forrásokból származnak, korábbi időrétegekhez köthetők.

Staab alaposan elemzte a *Cosmographia* Nyugat-Európára vonatkozó szövegrészleteit, de nem vizsgálta a Dáciára vonatkozó fejezeteket. Dillemann néhány oldal erejéig kitért a *Cosmographia* Dácia fejezetének vizsgálatára, de műve áttekintő jellegénél fogva nem részletezte a témát.¹⁹

¹³ Schnetz 1940, IV–V; Schnetz 1932, 80.

¹⁴ Staab 1977, 31, 27. jgyz.

¹⁵ Staab 1977, 32, 27. jgyz. a-d.

¹⁶ 3. link: Guckelsberger – Mittenhuber 2011, 1.

¹⁷ Dillemann 1997, 26–27.

¹⁸ 3. link: Guckelsberger – Mittenhuber 2011, 3.

¹⁹ Dillemann 1997, 94–96.

Dácia fejezetének forrásai

Ravennai Anonymus műve számos pontján megemlítette, hogy egy-egy ország leírásához kitől vett át adatokat, melyik korábbi író könyvéből merített. Anonymus Európa nyugati részeinek leírása közben három ismeretlen író nevét sorolta föl. Athanarid, Marcomir és Heldebold a gótok tudósai (*philosophi gothorum*), akikre Anonymus rendszeresen hivatkozott *Germania*, *Gallia*, *Francia*, *Alemannia*, *Saxonia*, *Spania*, *Guasconia* és Észak-Európa leírása közben.²⁰ Staab alapos filológiai vizsgálatok alapján megállapította, hogy Athanarid 496/497 és 507 között működött, Marcomir és Heldebold esetében nem határozott meg ilyen pontos kronológiát, véleménye szerint nem írhattak a 6. század vége után,²¹ tehát lényegében 6. századi írók voltak. Staab annak a véleményének adott hangot, hogy Athanarid Nagy Theoderich udvarában működött, és hasonló feltételezést fogalmazott meg Marcomir és Heldebold esetében is, akik minden bizonnyal már Theoderich után fejthették ki írói tevékenységük javát. Az ő műveik fennmaradhattak Ravennában, amelyeket Anonymus felhasznált a *Cosmographia* megírásához.²² Dillemann további kutatásokat végzett, amelyek eredményeként a *Cosmographia* szövegében negyvennél több író művéből származó átvételt azonosított.²³

Ravennai Anonymus a *Cosmographia* IV. könyvében írta le részletesen Dáciát, felsorolta, hogy milyen forrásokból merített, megjegyezte, hogy a két Dáciát (*Datia prima et secunda, utraeque Datiae* [!]) sok tudós leírta, akik közül ő a gótok tudósait (*Ghotorum philosophi*), Menelacot és Aristarchust olvasta, mégis Sardatius alapján írta le ezeket az országokat (*patria*). Ezután Ravennai Anonymus felsorolta Dácia városait és folyóit, majd a fejezet végén megemlítette, hogy Dáciát Jordanes is leírta.²⁴ Az író felhasználta a *Geticát* is a *Cosmographia* megírásához, számos Dáciára vonatkozó információt is átvett ebből a műből,²⁵ de nem vett át minden adatot, amelyet Jordanes Dáciával kapcsolatban feljegyzett.

Schnetz a *Cosmographia* Dácia fejezetének forrásairól szövegkritikai elemzések alapján megállapította, hogy Szarmata pátria leírásánál említett írók neve ismétlődött meg a Dácia fejezet forrásainak leírásában, de nem pontosan. Szarmata pátria esetében látható Hylas, Sardonius és Aristarchus neve, akik Ravennai Anonymus szerint a görögök tudósai (*Greecorum phylosophi*) voltak.²⁶ Ettől eltérően a Dáciáról szóló részben Hylas helyett Menelac volt, Sardonius helyett Sardatius, viszont Aristarchus neve egyezett a két szövegrészben. A három személy nem a görögök, hanem a gótok tudósaiként (*Gothorum phylosophi*) jelent meg, ami elírás következménye volt.²⁷ Schnetz véleménye szerint Ravennai Anonymus a szarmaták országának leírásakor helyesen járt el, de Dácia leírásában elhibázta Hylas és Sardonius nevét, s tévesen a görögök filozófusai helyett a gótok filozófusai kifejezést írta le.²⁸ Dillemann részletesen kifejtette, hogy Hylas (Menelac), Sardonius (Sardatius) és Aris-

²⁰ Staab 1977, 33–34.

²¹ Staab 1977, 54.

²² Staab 1977, 54.

²³ Guckelsberger – Mittenhuber 2011, 3, 8. jgyz.

²⁴ Zumschlinge 1990, 53.30–40, 54.15–19.

²⁵ Schnetz 1926, 86–88.

²⁶ Zumschlinge 1990, 52.26–34.

²⁷ Zumschlinge 1990, 53.34–37, és a 34., 35. és 36. sorokhoz kapcsolódó lábjegyzetek.

²⁸ Zumschlinge 1990, 53, 34., 35., 36. sorokhoz tartozó jegyzetek. Vö.: Polgár 2020, 74, 4. jgyz.

tarchus fiktív írók voltak, a nevükre vonatkozó korábbi antik irodalmi forrásokat és lehetséges magyarázatukat terjedelmi okokból nem idézem.²⁹

Dáciára alkalmazott nevek a *Cosmographiában*

Ravennai Anonymus több elnevezést is alkalmazott Dáciára. A *Cosmographia* I. könyvében *Datia (!) minor* és *magna*,³⁰ a IV. könyvben pedig *Datia prima et secunda* elnevezés szerepelt.³¹ „(...) két nagy kiterjedésű ország van, amelyeket *Dacia primának* és *secundának* neveznek, amelyeket *Gepidiának* is hívnak, ahol most a hunok, akik avarok, laknak.”³² Tehát Ravennai Anonymus *Dacia prima* és *secunda* területét Gepidiával feleltette meg, amelyben a hunokkal azonosított avarok laktak. A forrás szövege később tartalmazta a két Dácia (*utraeque Daciae*) fogalmát: „Ezt a két Dáciát sok tudós leírta (...).”³³ A forrás egy további szakaszában megjelenik a dákok hazái elnevezés is (*Dacorum partiae*).³⁴

Amint a gepidák lakhelye alapján látható, Ravennai Anonymus azonosította *Datia prima et secunda* területét Gepidiával. Ez az azonosítás Jordanes művéből, a *Geticából* származik, amely a következőket tartalmazza: „A régi Dáciáról beszélek, melyről úgy tudják, hogy a gepidák népe tartja most birtokában.”³⁵ Látható, hogy Jordanes egyes szám első személyben a régi Dáciáról (*Dacia antiqua*) beszélt, de nem említette meg *Dacia prima et secunda* nevét, csak a régi Dáciát.

Jordanes – Róma történetéről szóló művében – leírta, hogy Aurelianus császár (270–275) Dácia kiűritése (271) után megszervezte a Dunától délre *Dacia mediterranea* és *Dacia ripensis* provinciákat.³⁶ Tehát Jordanes lényegében a Dunától délre fekvő későbbi alapítású *Dacia mediterranea* és *Dacia ripensis* provinciáktól való megkülönböztetés miatt írta le a *Geticában* *Dacia antiqua*, vagyis a Dunától északra fekvő régi Dácia nevét.³⁷ Ravennai Anonymus ennek a régi, Dunától északra fekvő Dáciának a fogalmát vette át, és területét azonosította saját művében Gepidiával a *Getica* alapján.

Jordanes a *Romanában* a Dunától délre fekvő *Dacia mediterranea* és *Dacia ripensis* provinciákat a két Dácia (*Daciae duae*, *Dacia utraque*) kifejezéssel is leírta,³⁸ az utóbbit Ravennai Anonymus a *Romanából* vette át. Nagy valószínűséggel ezen a módon került a mindkét Dácia (*Daciae utraeque*) kifejezés a *Cosmographiába*,³⁹ de ez alatt Ravennai Anonymus nem *Dacia mediterranea* és *ripensis* provinciákat értette, ahogyan eredetileg Jordanes a *Daciae utraeque* és *Daciae duae* fogalmat használta, hanem ettől eltérő módon a Dunától északra fekvő Dáciát osztotta ketté a *Cosmographia* I. könyvében *Datia (!) minor* és

²⁹ Dillemann 1997, 46, 47, 55, 57.

³⁰ Zumschlinge 1990, 10.64–65.

³¹ Zumschlinge 1990, 53.30.

³² „(...) sunt patrie spatioissime quae dicuntur *Datia prima et secunda*, que et *Gipidia* appellatur, ubi modo *Uni*, qui et *Avari*, inhabitant.” Zumschlinge 1990, 53.29–32.

³³ „(...) quas utrasque *Datias* plurimi descriperunt *phylosophi* (...).” Zumschlinge 1990, 53.32–34.

³⁴ Zumschlinge 1990, 54.8.

³⁵ „*Daciam* dico antiquam, quam nunc *Gepidarum populi* possidere noscuntur.” *Getica* 1882, XII.74. *Getica* 2004, XII.74.

³⁶ *Romana* 1882, 27–28.217–218.

³⁷ *Getica* 1882, XII.74; *Getica* 2004, XII.74.

³⁸ *Romana* 1882, 28.218 (*Daciae duae*), 42.331 (*utraque Dacia*).

³⁹ Zumschlinge 1990, 53.32–33.

magna,⁴⁰ a IV. könyvben pedig *Datia (!) prima et secunda* részekre,⁴¹ amelyeket Gepidiával is azonosított.⁴² A fentiek alapján látható, hogy Ravennai Anonymus következetlen volt Dácia nevének használatában, mivel műve I. könyvében *Dacia minor* és *magna*, viszont a IV. könyvben *Dacia prima et secunda* szerepelt, ugyanakkor a Dunától délre fekvő *Dacia mediterranea* és *ripensis* ismeretlen volt számára.⁴³ Kézenfekvőnek látszik *Dacia minor* területét *Dacia primával*, *Dacia magna* földjét pedig *Dacia secundával* azonosítani.

Ravennai Anonymus a Dunától délre nem említett Dácia nevű provinciát, hanem más provinciákat helyezett oda. Különös, de kifejezetten az alábbiakat írta. „*Nem a Dunán túl, hanem a Földközi-tenger felé helyezkedik el az a provincia, amit Illiricusnak (!) neveznek.*”⁴⁴ Ravennai Anonymus két Mysiát írt le, alsót és felsőt (*Mysie due (!) inferior et superior*),⁴⁵ és megjegyezte, hogy Thrákia, Macedonia és *Mysia inferior* között a bulgárok laknak, akik nagy Szkítiából (*Scythia Maior*) vándoroltak ki.⁴⁶ Ravennai Anonymus Mysia névalakban írta le Moesiát, ezzel eltért a klasszikus írásmódtól, és eltért a *Tabula Peutingerianától* is, amelyen Mesia névalak szerepel.⁴⁷

Dácia a *Cosmographia* földrajzi rendszerében: Dániától Dáciáig

Ravennai Anonymus a *Cosmographiában* a Földet laposnak és kör alakúnak írta le, a régi napórák beosztását követve egy egyszerű koordinátarendszert alkotott, amelyben a déli és északi féltekét 12-12 órára osztotta. Az északi féltekére estek az éjszaka órái, a déli féltekére pedig a nappal órái kerültek. Mindkét féltekén minden órát egy-egy nép hazájáról nevezett el, akik az adott órához tartozó körcikelyen a Föld peremén laktak. Az északi féltekén az éjszaka első órája a germánok hazájára esett, ez az óra akkor kezdődött, amikor a Nap lement a nyugati horizont alá. Az éjszaka második órája részben a germánok és frizek hazájával volt azonos. Az éjszaka harmadik órája a szászok hazájának területével, a negyedik pedig a normannok országával egyezett, amelyet Dániának is neveztek. Az éjszaka további órái kelet felé haladva szintén egy-egy nép országával voltak azonosak.⁴⁸ Jelen tanulmány csak az éjszaka negyedik órájának területére, a normannok hazájának, Dániának körcikelyére eső országokat ismerteti, amelyek közül Dáciát kiemelten részletezi.

Anonymus szerint a normannok hazáját (*patria Northomanorum!*) a régiek Dániának (*Dania*) is nevezték, déli oldalán az Alpok (*Alpes*) vagy az *Albis Maurunganin*ak nevezett ország (*patria*) volt, amelynek területén sok évvel korábban a frankok nemzetsége tartózkodott. Ennek az *Albis* országnak (*patria*) az elején, déli oldalán *Datia (!) minor* helyezkedett el, és innen tovább még a nagy kiterjedésű *Datia (!) magna* volt, amelyet *Gipidiának* (!) is neveztek. Ravennai Anonymus úgy tudta, hogy Gepidiában a hunok népe (*Unorum*

⁴⁰ Zumschlinge 1990, 10.64–65.

⁴¹ Zumschlinge 1990, 53.30.

⁴² „(...) *Datia prima et secunda, que et Gipidia appellatur, ubi modo Uni, qui et Avari, inhabitant. quas utrasque Datias plurimi descripserunt phylosophi, (...).*” Zumschlinge 1990, 53.30–34.

⁴³ Vö. Polgár 2020, 74–75; Kiss 2015, 168–170.

⁴⁴ „*Non ultra Danubium sed quomodo ad Mare Magnum ponitur patria que dicitur Illiricus.*” Zumschlinge 1990, 54.20–22.

⁴⁵ Zumschlinge 1990, 49.3–4.

⁴⁶ Zumschlinge 1990, 48.49–50, 49.1–2.

⁴⁷ 4. link: TABULA-PEUTINGERIANA.DE, Segmentum VI–VII.

⁴⁸ Szántó 2020, 106–107, 120.

gens) lakott. Dácia után *Illiricus* (!) tartomány következett, amely egészen Dalmácia provinciáig terjedt a *Cosmographia* szövege szerint.⁴⁹

Amint arra Staab rámutatott, a *Cosmographia* írója a normannok (*Northmani* !) és Dánia nevét az *Annales regni francorum* feljegyzéseiből vehette át,⁵⁰ amelynek legkorábban a 777. évi soraiban szerepelt *Nordmannia* neve,⁵¹ a 782. évnél pedig a dánok és normannok (*Dani, Nordmanni*) jelentek meg.⁵²

Dániától délre helyezkedett el az Alpok (*Alpes*), illetve az *Albis Maurungani*nak nevezett ország. A szövegből látható, hogy Ravennai Anonymus földrajzi ismeretei bizonytalanok voltak arról, hogy pontosan mi is volt Dániától délre, az Alpok vagy *patria Albis Maurungani*.⁵³ Ravennai Anonymus azt jól tudta, hogy Dánia északon volt, és az Alpok fekvésével is tisztában lehetett, ugyanakkor olvasható egy különös nevű országról (*Maurungani*), amelynek nem ismerte pontos földrajzi helyzetét, de annyit tudott, hogy Dániától délre helyezkedett el. Ez alapján arra a következtetésre lehet jutni, hogy Ravennai Anonymus ennek a szövegrésznek a megírásához több forrásból is merített. Az egyik forrás arról tartalmazott információt, hogy Dánia, a normannok hazája északon volt. Ez a forrás az *Annales regni francorum*,⁵⁴ vagy bizonyos kivonatai lehettek, amelyek eljutottak Ravennába, de ebből nem derült ki Ravennai Anonymus számára, hogy mekkora volt a távolság Dánia és az Alpok között. Azt azonban megtudta, hogy a frankok eljutottak az Elba (*Albis*) folyóig. Egy másik forrásból arról is tájékozódhatott, hogy az északi területektől, Dániától délre volt *patria Maurungani*. Ravennai Anonymus számára nem derült ki pontosan a forrásai közül, hogy mi is volt a tényleges földrajzi sorrend Dániától az Alpokig, és ezért írta azt, hogy Dánia elején, lényegében déli irányban az Alpok vagy *Albis Maurungani* volt. Ravennai Anonymus az Alpok földrajzi helyzetét ismerte, és amint fentebb látható volt, az *Annales regni francorum* alapján Dánia fekvéséről is voltak ismeretei. Felmerül a kérdés, hogy honnan szerzett tudomást *patria Maurungani*ról. Mi volt ez az ország, és hol helyezkedett el? Schnetz a *Maurungani* nevet a *Marcomani* népnévből szövegromlás útján kialakult szónak gondolta.⁵⁵ Ő a *Marcomani* népnév *Maur* szótagjában az *u*-t téves betoldásként értelmezte, a *Maur-ung-ani* második szótagjában olvasható *ung* alakot pedig a *Mar-cum-ani* középső *cum* szótagjából próbálta megmagyarázni. Schnetz elméletének paleográfiai szempontból ez a gyenge pontja, mivel a *cum* szótagból az *ung* eléggé bajosan vezethető le, ráadásul Schnetz a *c* betű kiesését nem indokolta pontosan.⁵⁶

⁴⁹ Zumschlinge 1990, 10.56–66, 11.1–4.

⁵⁰ Staab 1977, 31–32, 27. jgyz.

⁵¹ *Annales regni francorum* 1895, 49.

⁵² *Annales regni francorum* 1895, 61.

⁵³ Zumschlinge 1990, 10.56–61; Schnetz 1919, 77–87.

⁵⁴ *Annales regni francorum* 1895, 49, 61.

⁵⁵ Zumschlinge 1990, 10. 60. sorhoz kapcsolódó megjegyzés. (Schnetz a lapalji jegyzeteket nem a napjainkban szokásos számozással írta, hanem az adott lapon a szöveg sorainak számát jelölte lapalji hivatkozásaiban, és a szöveg sorszámaihoz írt megjegyzéseket. Tehát a „60 Maurungani” nem a 60. jegyzet, hanem a 10. oldalon a forrás szövegének 60. sorához kapcsolódó jegyzet. Schnetz 1919, 77–87.)

⁵⁶ Schnetz 1951, 16, 2. jgyz.

Porcheron, aki a *Cosmographia* első nyomtatott példányának kiadója volt, *Maurungani*t a langobard vándorlás egyik állomásával azonosította Paulus Diaconus műve alapján.⁵⁷ A *Maurungani* mellett olvasható *Albis* az Elba folyó neve. Ravennai Anonymus Szászország (*Saxonia*) leírásakor megemlítette, hogy az országnak több jelentős folyója van, amelyek között a legnagyobb az Elba (*Albis*).⁵⁸ Tehát *Albis Maurungani* pátria az Elba közelében volt, esetleg annak partján, de nem Szászország területén. A *Cosmographia* szövege szerint ennek az „elbai országnak” területén (*in qua Albis patria*) sok éven keresztül a frankok nemzetsége tartózkodott.⁵⁹ Ez a szövegrész tartalmi párhuzamot mutat az *Annales regni francorum* 789. évi bejegyzésével, amely szerint a frankok hadat vezettek az Elbához, felsorakoztak, majd hidat vertek a folyónál, és erődöt is építettek.⁶⁰ Az Elbáig terjedő frank hadjáratokról és felvonulásokról adnak számot az *Annales regni francorum* további feljegyzése is (797, 798).⁶¹

A *Maurungani* névhez és *patria Albis Maurungani* földrajzi helyzetéhez nagyon hasonló földrajzi név található a langobardok történetében. Paulus Diaconus a langobard vándorlásról leírta, hogy a langobardok *Scoringa* után *Mauringa* területén vonultak át *Golanda* földjére.⁶² A *Cosmographiában* olvasható *Maurungani* azonosítása a langobard vándorlás *Mauringa* nevű területével elterjedt a szakirodalomban, bár a szó etimológiája bizonytalan. Chambers összegezte a *Mauringa* szóra vonatkozó feltevéseket, amelyek a mocsár jelentésű (ófelnémet: *mios*, angol: *moss*, *mire*, latin: *maurus*) szóra vezethetők vissza.⁶³ Jörg Jarnut *Mauringát* láp- és mocsárvidéknek tartotta, amely a nyugat-mecklenburgi tövidéken található, és a langobard vándorlás egyik állomása volt.⁶⁴ Chambers óvatosan és kellő kritikával vizsgálta *Mauringa* és *Maurungani* összefüggésének kérdését. Az ő véleménye szerint a *Cosmographiában* a *Maurungani* szóban a *-gani* szóvég a *gau*i vagy régi gót *gawi* ’ország’ jelentésű szó téves olvasatából származott. Chambers megjegyezte, hogy *Maurungani* az Elba által határolt tartomány volt, a folyótól meghatározatlan távolságban kelet felé feküdt, észak felé pedig Dánia határolta. *Maurungani* magában foglalta a mai Holsteint és kelet felé Németország bizonyos részét. Chambers megállapította, hogy Paulus Diaconus által említett *Mauringa* is az Elbától északra és keletre volt.⁶⁵ Chambers egy térképet is közölt, amelyen az ő írásmódjában *Maurungani-Patria Albis* az Elbától északkeletre és Dániától délre helyezkedett el.⁶⁶ A fentiekkel megegyező következtetésre jutott Galamb György, aki a langobard vándorlás *Mauringa* (*Maurungani*) nevű állomását nagyjából a mai Mecklenburg területére lokalizálta és *Mauringát* azonosíthatónak vélte *Maurungani*val.⁶⁷ A fentiek

⁵⁷ Porcheron 1688, 25. a. jgyz. Ebben a jegyzetben Porcheron a *Maurunganorum* alakra hivatkozott.

⁵⁸ Zumschlinge 1990, 56.22–25.

⁵⁹ „(...) *in qua Albis patria per multos annos Francorum linea remorata est* (...)” Zumschlinge 1990, 10.61–63.

⁶⁰ *Annales regni francorum* 1895, 84, 85.

⁶¹ *Annales regni francorum* 1895, 101, 102.

⁶² Paulus Diaconus 2012, I.11, I.13; *Pauli Historia langobardorum* 1878, I.11, I.13.

⁶³ Paulus Diaconus 2012, 61, 27. jgyz.; Porcheron 1688, 25, a. jgyz.; *Pauli Historia langobardorum* 1878, 53, 3. jgyz.; Chambers 1912, 235–236, 1–5. jgyz.

⁶⁴ Jarnut 1982, 12–13.

⁶⁵ Chambers 1912, 159–161.

⁶⁶ Chambers 1912, 259.

⁶⁷ Paulus Diaconus 2012, 61, 27. jgyz.

alapján megalapozott a feltételezés, hogy a *Historia langobardorum*ban említett *Mauringa* neve került be a *Cosmographiába* *Maurungani* alakban. Ami bizonyos, hogy a két szó első része, a *Maur* (*Maur-inga*, *Maur-ungani*) azonos. A szavak további részei, az *-inga* és *-ungani* eltérése az *i* és *u* esetében csekély, ami lehet elírás következménye, de a *Maurungani* szó *-ni* végződésére biztos paleográfiai magyarázat nem adható. A két földrajzi név által jelölt terület viszont egybeesik, és így a földrajzi azonosítás révén megállapítható, hogy a két név azonos területre vonatkozott.

Dácia folyói

Ravennai Anonymus feljegyezte, hogy a dákok hazáin (*Dacorum patriae*) több folyó haladt keresztül, többek között a Tisia, Tibisia, Drica, Marisia, Ariane, Gilpit és *Gresia*, amelyek mind a Dunába (*Danubius*) futottak, és a *Flautasis* folyó szintén ebben az országban ért véget.⁶⁸ Schnetz szerint Ravennai Anonymus a dáciai folyók nevét Jordanestől vette át.⁶⁹

Jordanes ⁷⁰	Tisia	Tibisia	Dricca	Marisia	Miliare	Gilpil	Grisia	Flautasis
Ravennai Anonymus	Tisia	Tibisia	Drica	Marisia	Ariane	Gilpit	Gresia	Flautasis
A folyók mai neve	Tisza	Temes ⁷¹	azonosítása vitatott ⁷²	Maros ⁷³	Fehér-	Fekete-	Sebes-	Olt ⁷⁴
					Körös ⁷⁵			

Dácia városai

A *Cosmographia* Dácia fejezetének értékes része a városok felsorolása. Ravennai Anonymus leírta, hogy régen sok város volt a dák pátriákban (*Dacorum patriae*), amelyek közül az alábbiakat említette meg: *Drubetis*, *Medilas*, *Pretorich*, *Panonin*, *Gazanam*, *Masclunis*, *Tibis*, amely kapcsolatban állt Mysia patria *Agmonia/Augmonia* nevű városával.⁷⁶ Dácia más részein a következő városok voltak: *Tema*, *Tiviscum*, *Gubali*, *Zizis*, *Bersovia*, *Arcidaba*, *Canonia*, *Potula*, *Bacaucis*.⁷⁷ A városok többsége nagy valószínűséggel arról a római térképről került a *Cosmographia* szövegébe, amelynek középkori másolatát az utókor *Tabula Peutingeriana* néven ismeri, tartalmát tekintve a császárkori Római Birodalom úthálóza-

⁶⁸ Zumschlinge 1990, 54.8–17.

⁶⁹ Schnetz 1926, 88.

⁷⁰ *Tisia* (*Getica* 1882, *Getica* 2004, V.33, XXXIV.178). *Tibisia*, *Dricca* (*Getica* 1882, *Getica* 2004 XXXIV. 178). *Marisia*, *Miliare*, *Gilpil*, *Grisia* (*Getica* 1882, *Getica* 2004, XXII.113). *Flautasis* (*Getica* 1882, *Getica* 2004, V.33).

⁷¹ *Getica* 2004, 143, 198. jgyz, 234.

⁷² „*Dricca*. Vitatott lokalizálású folyócska a Temes és a Körös közötti területen.” *Getica* 2004, 143, 198. jgyz., 228.

⁷³ *Getica* 2004, 231.

⁷⁴ A *Flautasis*t az *Alutával* azonosítják (*Getica* 2004, 229.; Schnetz 1926, 88.; Bokor 1904, 37. 7. jgyz.)

⁷⁵ *Getica* 2004, 230–231.

⁷⁶ Zumschlinge 1990, 53.37–45. *Augmonia* alak Mysia Inferior leírásában (Zumschlinge 1990, 50.2). *Agmonia* alak Dácia leírásában (Zumschlinge 1990, 53.45).

⁷⁷ Zumschlinge 1990, 54.1–7.

tát és a korabeli világot ábrázolta.⁷⁸ Ennek a térképnek egy későantik példányát használhatta Ravennai Anonymus. A *Tabula Peutingeriana* alapján azonosítható a *Cos-mographiá*ban leírt dáciai városok többsége, amelyek modern térképi elhelyezéséhez a *Barrington Atlasz*⁷⁹ és a Római Birodalom digitális atlasza⁸⁰ nyújtott segítséget.

Dácia városai

<i>Cosmographia</i>	Drubetis	Medilas	Pretorich	Panonin
<i>Tabula Peutingeriana</i> ⁸¹	Drubetis	Admediā (Ad Mediam)	Pretorio (Pretorium)	Ad Pannonios
<i>Barrington Atlas</i> ⁸²	Drobeta	Ad Mediam	Praetorium	Ad Pannonios

<i>Cosmographia</i>	Gazanam	Masclunis	Tibis	Agmonia
<i>Tabula Peutingeriana</i> ⁸³	Gaganis (Gaganae)	Masclianis	Tivisco (Tibiscum Masclianis mellett)	Agnaviae (?)
<i>Barrington Atlas</i> ⁸⁴	Gaganae	Masclianis	Tibiscum	–

<i>Cosmographia</i>	Tema	Tiviscum	Gubali	Zizis	Bersovia
	Temati viscum ⁸⁵ (Temativiscum)				
	Temativiscum ⁸⁶				
<i>Tabula Peutingeriana</i> ⁸⁷	–	Tivisco (Tibiscum)	Caput bubali	Azizis	Bersovia (Berzovia)
<i>Barrington Atlas</i> ⁸⁸	(Tibiscum a fenti ismétlése)		Caput Bubali	Aizisis	Berzobis

⁷⁸ Tóth 2006, 10–11.; 4. link: TABULA-PEUTINGERIANA.DE; Weber 1976; Rathmann 2018, 6–16.

⁷⁹ Barrington Atlas 2000.

⁸⁰ 5. link: Digital Atlas of the Roman Empire 2020.

⁸¹ 4. link: TABULA-PEUTINGERIANA.DE Segmentum VII 4 o: *Drubetis* Litterae D–H, *Admediā* Litterae A, *Pretorio* Litterae N–R, *Ad Pannonios* Littera A.

⁸² Barrington Atlas 2000, Dacia-Moesia 21, E5: Drobeta, Ad Mediam, Praetorium, E4: Ad Pannonios.

⁸³ 4. link: TABULA-PEUTINGERIANA.DE Segmentum VII 4 o: *Gaganis* Litterae D–H, *Masclianis* Litterae I–M, *Tivisco* Litterae S–T, Segmentum VII 5 o: *Agnaviae* Littera A.

⁸⁴ Barrington 2000, Atlas Dacia-Moesia 21, E4: Gaganae, Masclianis, Tibiscum.

⁸⁵ 6. link: BAV Urb.lat. 961. 25v.

⁸⁶ 7. link: BN Cote: Latin 4797. 17r.

⁸⁷ 4. link: TABULA-PEUTINGERIANA.DE Segmentum VII 4 o: *Tivisco* Litterae S–T, Segmentum VII 3/4 o: *Caput bubali* Litterae B–C, Segmentum VII 3 o: *Azizis*, *Bersovia* Litterae B–C.

⁸⁸ Barrington Atlas 2000, Dacia-Moesia 21, E4: Caput Bubali, D4: Aizisis, Berzobis.

<i>Cosmographia</i>	Arcidaba	Canonia	Potula	Bacaucis
<i>Tabula Peutingiana</i> ⁸⁹	Arcidava	–	(Centum) Putea (?)	–
<i>Barrington Atlas</i> ⁹⁰	Arcidava	–	Centum Putea	–

Dácia városainak felsorolásában az író megemlítette, hogy *Tibis* összeköttetésben állt Mysia (*Misia* !) pátria Agmonia nevű városával.⁹¹ Ez azért különös, mert a *Tabula Peutingiana* lapján *Agnavia* a dáciai úthálózat egyik állomásaként látható.⁹² Ezek szerint a *Cosmographia* írója Dácia belső területének városait Mysia területéhez kapcsolta és a Mysiáról szóló fejezetben is írta le. Ravennai Anonymus meg is jegyezte, hogy a Dunán túl (*trans fluvium Danubium*) Mysia Inferior városai voltak, amelyeket leírt.⁹³ Ravennai Anonymus így teljesen eltért az antik Dácia fogalmától. Dillemann a *Cosmographiában* olvasható *Agmonia* városát azonosította a *Tabula Peutingiana Agnavis/Agnavia* nevű településével.⁹⁴ Lényegében ő is Dácia városaként értelmezte *Agnaviát*. Dácia és Mysia városainak elrendezése alapján kibontakozó kép szerint Ravennai Anonymus az Erdélyi-medence belső területét Mysia Inferiorhoz sorolta, s az ettől nyugatra fekvő területet nevezte Dáciának. Miller ezt a különös területi elrendezést ábrázolta a *Cosmographiáról* készített térképén.⁹⁵ A *Cosmographiában* felsorolt városok sorrendje bizonyos esetekben eltér a *Tabula Peutingiana* térképlapján látható sorrendtől. Felvethető a kérdés, hogy Ravennai Anonymus miért írta Dácia településeit Mysia Inferior provinciához. Erre a magyarázatot a *Tabula Peutingiana* adhatja meg. A térképen nem szerepel Dacia neve, csak a Mysia Inferior felirat. A térkép keleti–nyugati irányban torzított, nagyon elnyúlt, a Dunát a térkép felső részén egy vízszintes vonal jelképezi, amely felett sorakoznak a dáciai városok, de a Dácia felirat nélkül. A Duna vonala alatt a Mysia Inferior felirat olvasható. Ravennai Anonymus a térképről csak a városok nevét tudhatta meg, Dáciáról szóló további információkhoz más forrásból jutott. A térképről leolvasott városnevek egy részét Dáciához sorolta, másik részét pedig Mysia Inferiorhoz. Ez lehet a magyarázata annak, hogy Dácia belső területeinek városai Mysia Inferiorban voltak a *Cosmographia* szövegében. Miller a *Cosmographiáról* készített rekonstrukciós térképén Mysia Superiort írt Dácia belső területeire, tehát eltért a *Cosmographia* szövegétől.⁹⁶

⁸⁹ 4. link: TABULA-PEUTINGERIANA.DE Segmentum VII 3 o: *Arcidava* Littera A, *Centum Putea* Litterae B–C.

⁹⁰ Barrington Atlas 2000, Dacia-Moesia 21, D4: Centum Putea, Arcidava.

⁹¹ Zumslinge 1990, 53.44–45.

⁹² 4. link: TABULA-PEUTINGERIANA.DE Segmentum VII 5 o: *Agnaviae*.

⁹³ Zumschlinge 1990, 49.39–40.

⁹⁴ Dillemann 1997, 94–95.

⁹⁵ Miller 1898, 19.

⁹⁶ Miller 1898, 19.

Mysia Inferior városai a *Cosmographia* szerint

<i>Cosmographia</i> ⁹⁷	Porolissos	Certie	Lagiana	Optatiana	
<i>Tabula Peutingiana</i> ⁹⁸	Porolisso (Porolissum)	Cersiae	Largiana	Optatiana	
<i>Cosmographia</i>	Macedonica	Napoca	Patabissa	Salinis	Brutia
<i>Tabula Peutingiana</i>	–	Napoca	Patavissa	Salinis	Brucla

<i>Cosmographia</i>	Apulon	Sacidaba	Cedonia	Caput Stenarum	Betere
<i>Tabula Peutingiana</i>	Apula	Acidava	Cedoniae	Stenarum	Ponte vetere (Pons Vetus)

<i>Cosmographia</i>	–	–	–	–	Aluti
<i>Tabula Peutingiana</i>	Pretorio (Praetorium)	Arutela	Castra Tragana	Burridava	Ponte Aluti (Pons Aluti)

<i>Cosmographia</i>	–	–	Romulas	–	–
<i>Tabula Peutingiana</i>	Rusidava	Acidava	Romula	Castris Novis (Castra Nova)	Pelendova

<i>Cosmographia</i>	–	–
<i>Tabula Peutingiana</i>	Amutria (Amutrium)	Drubetis (Drubeta)

A *Cosmographia* Cedonia mellett az alábbi városokat (*civitas*) sorolta fel

<i>Cosmographia</i>	Burticum	Blandiana	Germigera	Petris
<i>Tabula Peutingiana</i>	(Brucla?)	Blandiana	Germizera	Petris

<i>Cosmographia</i>	Aquas	Sarmazege	Augmionia	Augusti
<i>Tabula Peutingiana</i>	ad Aquas	Sarmategte	Agnaviae	Ponte Augusti (Pons Augusti)

Kiemelten is érdemes kitérni arra, hogy a *Cosmographia* kritikai kiadásának Dácia fejezetében *Tibis*, *Tema* és *Tiviscum* szerepel.⁹⁹ *Tibis* és *Tiviscum* forrása lehetett a *Tabula Peutingiana* egyik korai példánya, ugyanis a napjainkra fennmaradt térképen *Tivisco* (*Tiviscum*) néven két település található.¹⁰⁰ Ez lényegében egyetlen település kétszeri térképi ábrázolása volt, tehát a térkép szerkesztője minden bizonnyal tévesen kétszer rajzolta fel a térképre ugyanazt a települést *Tivisco* néven. Ezeket Ravennai Anonymus két különböző településként látta, és így kétszer írta le a *Cosmographiában*, egyszer *Tibis*, másodszor

⁹⁷ Zumschlinge 1990, 49–50.

⁹⁸ 4. link: TABULA-PEUTINGERIANA.DE Segmentum VII 3–5 o, VIII 1–3 o.

⁹⁹ Zumschlinge 1990, 53.44, 54.3.

¹⁰⁰ 4. link: TABULA-PEUTINGERIANA.DE Segmentum VII 4 o *Tivisco* (*Tiviscum*).

pedig *Tiviscum* alakban.¹⁰¹ A *Cosmographia* szövege tartalmaz a *Tiviscum* előtt egy *Tema* helynevet,¹⁰² amely viszont nem szerepel a *Tabula Peutingeriana* lapjain. Ez azt jelzi, hogy Ravennai Anonymus nemcsak a *Tabuláról* vett át adatokat, hanem további forrásból is merített, lényegében mai fogalmaink szerint frissíteni próbálta a dáciai városokról meglevő régi információkat. Ravennai Anonymus a *Tema* szóval egy új földrajzi nevet örökített meg. Ezt támasztja alá a *Cosmographia* vatikáni és párizsi kézírata is, a vatikáni kéziratban *Temati uiscum*¹⁰³ olvasható külön írva, de a szó második része kisbetűvel kezdődik, tehát vélhetően egybetartozott a két szó, ezt a szöveg központozása is alátámasztja. A párizsi kéziratban egybeírva *Tematiuiscum*¹⁰⁴ olvasható. Schnetz a kéziratoktól eltérve a *Cosmographia* kritikai kiadásában a *Tematiuiscum* szót *Tema* és *Tiviscum* helynevekre választotta szét.¹⁰⁵ A *Cosmographia* kézíratai alapján megállapítható, hogy az antik *Tiviscum* kiegészült egy *Tema* földrajzi névvel Ravennai Anonymus korában. A *Tema* szóból alakulhatott ki a későbbi Temes. Bíborbanszületett Konstantin művében már *Timisis* (Τιμησις) alakban olvasható és víznévként jelent meg.¹⁰⁶

Dácia további városainak elemzése kapcsán Dillemann sajátos okfejtéssel magyarázta *Canonia*, *Potula* és *Bacaucis* települések megjelenését. Nem fogadta el azt az elképzelést, amely szerint *Canonia* és *Potula* a *Tabula Peutingeriana* lapján látható *Centum Putea* helynevéből alakult ki, ugyanis véleménye szerint *Canonia* neve a *Tabula Peutingeriana* *Cedonia* nevű településéből jött létre. Dillemann szerint *Potula* és *Bacaucis* helynevek Ptolemaiosz *Geographiájában* olvasható *Potulatenses* és *Albocenses* népevekből kialakult településnevek voltak. Az elsőnek a végződése kopott le, a másodiknak az első szótagja, így alakult ki a *Potulatenses*-ből a *Potula* és az *Albocenses*-ből a *Bacaucis* településnév.¹⁰⁷ *Potula* esetében a magyarázat elfogadhatónak látszik, de *Canonia* és *Bacaucis* esetében túl nagy az eltérés a *Cosmographia* településnevei és a feltételezett forrás népnevei között.

A szakirodalom nem veti fel, de éppen a fentebb látható *Tema* okán érdemes megjegyezni, hogy a *Cosmographia* néhány földrajzi neve a kései antikvitásból, esetleg a korai középkorból származhatott. Feltételezhető, hogy Ravennai Anonymus itt is kiegészítette a régebbi forrásokból merített ismereteit. A korábbi forrásokból ismeretlen földrajzi nevek (*Canonia*, *Bacaucis*, *Tema*) azt jelzik, hogy Ravennai Anonymus ténylegesen felhasználhatta saját kora ismereteit, forrásait műve megírásához.

Dácia területe a *Cosmographia* alapján

A késő antik, koraközépkori Dácia területi kiterjedése kérdéses. Florin Curta rekonstruálta Dácia területét a *Getica* alapján, amely lényegében a hegyek által körülvett Erdélyt jelentette.¹⁰⁸ Kiss P. Attila összegezte a koraközépkori Dácia területére vonatkozó véleményeket. Kiss a *Getica* 33. és 74. caputja alapján rajzolta meg Dácia területét. Ez alapján Dácia a Tisza (*Tisia*), Duna és Olt (*Flutausis*) által határolt egykori római provincia területével volt

¹⁰¹ Zumschlinge 1990, 53.44, 54.3. Vö.: Dillemann 1997, 96.

¹⁰² Zumschlinge 1990, 54.3.

¹⁰³ 6. link: BAV Urb.lat. 961. 25v.

¹⁰⁴ 7. link: BN Cote: Latin 4797. 17r.

¹⁰⁵ Zumschlinge 1990, 54.3.

¹⁰⁶ DAI 1967, 176–177.

¹⁰⁷ Dillemann 1997, 96.

¹⁰⁸ Curta 1999, 332, 333, 338.

fedésben a Dunától északra, és hozzá tartozott a Kárpátok által határolt Erdélyi-medence. Így Dácia részben azonos volt Traianus provinciájával, területét pedig gótok, hunok, később gepidák szállták meg.¹⁰⁹ Kiss idézte Walter Pohl véleményét: „(...) *Dacia provincián nem a traianuszi, sem pedig az aurelianuszi területeket kell értenünk, hanem sokkal inkább az egész Tisza, Duna, Olt és Kárpátok között elterülő egykori barbaricum régiót.*”¹¹⁰

Martin Eggers áttekintette a Dáciára vonatkozó Karoling-kori forrásokat, amelyek alapján megállapította, hogy Dáciára úgy tekintettek, mint a Dunától északra fekvő területre. Eggers véleménye szerint Ravennai Anonymus a 8. század végén írt történelmileg helytálló adatokat, amikor a gepidákat és az avarokat is Dáciába helyezte.¹¹¹

Dácia területének megrajzolása Dácia folyóinak térképi ábrázolásával lehetséges. A dákok országainak (*Dacorum patriae*) folyói a *Tisia*, *Tibisia*, *Drica*, *Marisia*, *Ariane*, *Gilpit* és *Gresia*, amelyek mind a Dunába (*Danubius*) futottak. Ide tartozott a *Flautasis*, amely szintén ebben az országban ért véget.¹¹² A folyók lényegében kijelölték Dácia területét. Ezek alapján Dácia a Tisza, a Duna és az Olt által határolt területet foglalta magában egészen a Körösök vonaláig, esetleg attól északra, de az északi határ pontosan nem állapítható meg. Ha azonban a forrásra szó szerint támaszkodunk, akkor a Tisza teljes hosszát Dácia határának tekintve, Dácia kiterjedt az egész Tiszántúl és Észak-Erdély területére. A *Cosmographiában* Dácia határa kelet felé bizonytalan. Az alapján, hogy Ravennai Anonymus Dácia területét Gepidiával azonosította, lényegében a gepidák által elfoglalt erdélyi területek keleti határát lehet Dácia hataraként kijelölni. Ez a Kárpátok Erdélyt határoló keleti ívét jelentheti.¹¹³ A Dunától északra fekvő Dácia földrajzi kiterjedését támogatja Ravennai Anonymus állítása, amely szerint a Dunától délre Illiria helyezkedett el.¹¹⁴

Különös, de Ravennai Anonymus nem vette át Jordanestől Dácia határának és területének leírását, amely szerint Dáciát meredek hegyek vették körül, amelyek lényegében a Kárpátok hegyláncaival és az Erdélyi-középhegységgel azonosíthatók. Jordanes ezt a *Geticában* kétszer is leírta,¹¹⁵ tehát a hegyek által körülvevett területet tekintette Dáciának. A *Geticában* *Scythiát* a Tisza (*Tisia*) folyó északi, északnyugati irányban, a Duna pedig dél felől határolta, keletről a *Flutausis* haladt át rajta, s az *Isterbe*, vagyis a Dunába ömlött. Ezeken túl befelé, tehát észak felé helyezkedett el Dácia, amelyet hegyek koszorúztak. Jordanes szerint a Tisza és a Duna *Scythia* határfolyói voltak, az ő nézőpontjából délről északra tekintve, a Dunától északra *Scythia* belső területén volt a hegyek által koszorúzott Dácia.¹¹⁶ Ravennai Anonymus nem a hegyek által koszorúzott területtel, hanem a folyók (Duna, Tisza, Olt) által kijelölt régióval azonosította Dáciát, így eltért Dácia területének Jordanesnél olvasható meghatározásától.

¹⁰⁹ Kiss 2015, 78–80; vö. Polgár 2020, 74–75.

¹¹⁰ Kiss 2015, 79, idézi: Pohl 1980, 263. Florin Curta szintén Jordanes alapján rekonstruálta Dácia területét. Kiss 2015, 79, 16. kép.

¹¹¹ Eggers 2006, 26–27.

¹¹² Zumschlinge 1990, 54.8–17.

¹¹³ Vö. Kiss 2015, 78–80.

¹¹⁴ Zumschlinge 1990, 54.20–22.

¹¹⁵ *Getica* 1882, *Getica* 2004, V.34; XII.74.

¹¹⁶ *Getica* 1882, *Getica* 2004, V.33–34, XII.74; Bokor 1904, V.33–34, XII.74.

Ravennai Anonymus átvette Jordanestől Dácia azonosítását Gepidiával és kiegészítette azzal, hogy ezt a területet a hunok (avarok) lakták,¹¹⁷ ami azt jelzi, hogy a hunok és az avarok által ténylegesen lakott tiszántúli területeket is Dáciához sorolta.

Ravennai Anonymus tudott arról, hogy Gepidiát elfoglalták az avarok. Az avarokra vonatkozó információ eredetére két magyarázat adható. Jordanestől nem származhat, aki az avar hódítás előtt élt, inkább egy bizánci író lehetett a forrás.¹¹⁸ Ám latin forrás felhasználását sem lehet kizárni, ugyanis Paulus Diaconus leírta, hogy a langobardok a gepidákra döntő csapást mértek. „*Mindazok pedig, akik a csatából megmenekültek, részint a langobardok alattvalói lettek, részint pedig mind a mai napig a hazájukat megszálló hunok kegyetlen uralmát nyögik.*”¹¹⁹ Ravennai Anonymus a gepidák országát elfoglaló avarokról szóló információt a langobard történetből meríthette.

Ravennai Anonymus Dáciát két részre osztotta. A *Cosmographia* I. könyvének földleírása szerint *Albis Maurungani* után *Datia (!) minor* helyezkedett el, amelynek oldalán még a nagy kiterjedésű *Datia (!) magna* volt. Ez után *Illiricus (!)* tartomány következett, amely *Dalmatia* provinciáig terjedt.¹²⁰ Ez a földrajzi meghatározás figyelemre méltó, ugyanis *Datia minor* Dácia északnyugat felé eső részén volt, és ennek oldalában, tehát délre, délkeletre helyezkedett el *Dacia magna*, ez utóbbit nevezték Gepidiának. Itt érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy Anonymus némileg következtelen volt, ugyanis műve egy másik részében *Dacia prima* és *secunda* együtt szerepelt Gepidiaként.¹²¹ Ez a Dácia fogalom illeszkedik a Szádeczky-Kardoss Samu által körvonalazott Dácia-meghatározáshoz. Az ő véleménye szerint a koraközépkori Dácia fogalmába beletartozott a Duna-Tisza közének jelentős része is.¹²² Így tulajdonképpen érthetővé válik, hogyan lehetett Dácia minor és *Albis Maurungani* csaknem egymás szomszédja.

A *Cosmographia* I. könyvében olvasható *Dacia minor*¹²³ valószínűleg azonos volt a IV. könyvben említett *Dacia primával*,¹²⁴ és szintén az I. könyvben található *Dacia magna*¹²⁵ azonosítható a IV. könyvben leírt *Dacia secundával*.¹²⁶ *Dacia minor (prima)* helyezkedett el egész Dácia északnyugati felében *Albis Maurungani* irányában, *Dacia magna (secunda)* pedig a Dunáig terjedő déli területeket foglalta el.

Összegzés

A szövegtani vizsgálatok alapján megállapítható, hogy a *Cosmographia* a 9. század elején íródott. Ravennai Anonymus számos forrást felhasznált műve elkészítéséhez, amelyek sora az antik írók műveitől saját kora földrajzi irodalmáig terjedt. A világ egészének leírására törekvő *Cosmographia* hatalmas szellemi teljesítmény, bár kétségtelenül magán viseli a középkori kompilátorok módszereit. A *Cosmographia* Dáciáról szóló részei arról tanúskod-

¹¹⁷ Zumschlinge 1990, 53.30–32.

¹¹⁸ Polgár 2020, 74.

¹¹⁹ Paulus Diaconus 2012, I.27. *Pauli Historia langobardorum* 1878, I.27.

¹²⁰ Zumschlinge 1990, 10.56–66, 11.1–4.

¹²¹ Zumschlinge 1990, 53.30–31.

¹²² Szádeczky-Kardoss 1998, 303.

¹²³ Zumschlinge 1990, 10.64.

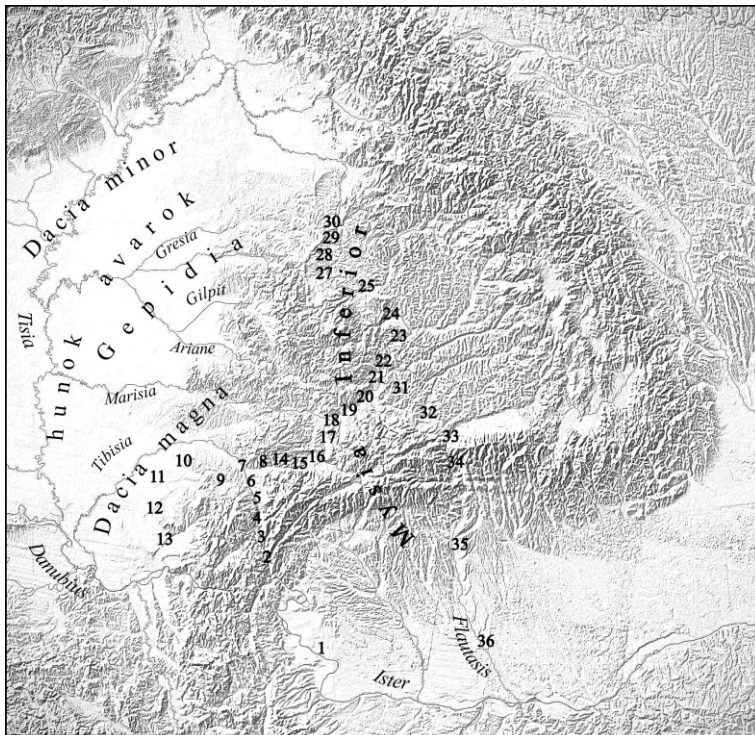
¹²⁴ Zumschlinge 1990, 53.30.

¹²⁵ Zumschlinge 1990, 10.64–65.

¹²⁶ Zumschlinge 1990, 53.30.

nak, hogy Ravennai Anonymus nemcsak a *Geticából*, hanem Paulus Diaconus langobard történetéből, a *Tabula Peutingeriana* egy korai változatából és más forrásokból is merített.

Ravennai Anonymus leírta Dácia folyóit, amelyek alapján a koraközépkori Dácia területe megrajzolható. Dácia területének leírásában eltért a későantik Dácia fogalomtól, új területi alapokra helyezte Dáciát, nem kizárólag a hegyek által koszorúzott vidéket tekintette Dáciának, hanem a Tisza, Duna és részben az Olt által határolt régiót, amelyhez hozzászámította a gepidák és hunok (avarok) által lakott Tiszántúlt, esetleg a Duna-Tisza köze egy részét. Ravennai Anonymus leírta Dácia városainak nevét, amelyek többsége a *Tabula Peutingeriana* korábbi változatáról származott, és talán kora középkori földrajzi neveket is megörökített.

Dácia és Mysia Inferior a *Cosmographia* alapján

Dácia települései

1 Drubetis	8 Agmonia
2 Medilas	9 Gubali
3 Pretorich	10 Zizis
4 Pانونin	11 Bersovia
5 Gazanam	12 Potula
6 Masclunis	13 Arcidaba
7 Tibis, Tema Tiviscum	

Mysia Inferior települései

14 Augmonia	22 Brutia	30 Porolissos
15 Augusti	23 Salinis	31 Sacidaba
16 Sarmazege	24 Patabissa	32 Cedonia
17 Aquas	25 Napoca	33 Caput Stenarum
18 Petris	26 Macedonica ?	34 Betere
19 Germigera	27 Optatiana	35 Pons Aluti
20 Blandiana	28 Lagiana	36 Romulas
21 Apulon	29 Certie	

Alaptérkép: Holl 2004.

Bibliográfia**Források**

- Annales regni francorum 1895 = *Annales regni francorum qui dicuntur Annales Laurisenses Maiores et Einhardi*. (Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum rerum Germanicarum in usum scholarum) Post editionem Pertzii, G. H. Recognovit Kurze, F. K. Hannover.
- Bokor 1904 = *Jordanes a gótok eredete és tettei*. Ford. Bokor János. (Középkori krónikások 3.) Brassó.
- DAI 1967 = *Constantine Porphyrogenitus De administrando imperio*. Edited by Moravcsik, Gy. Translated by R. J. H. Jenkins New, Revised Edition. Dumbarton Oaks.
- Getica 1882 = De origine actibusque getarum. In: *Jordanis Romana et Getica*. Recensuit Theodorus Mommsen (Monumenta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimorum tomi V pars prior.) Recensuit Mommsen, T. Berlin 1882. 53–138.
- Getica 2004 = *Jordanes Getica. A gótok eredete és tettei*. Közreadja: Kiss M. Budapest 3. kiadás.
- Pauli Historia langobardorum 1878 = Pauli Historia langobardorum. In: *Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum rerum langobardicarum et italicarum saec. VI–IX*. Ed. Bethmann, L. – Waitz, G. Hannover. 12–187.
- Paulus Diaconus 2012 = *A langobardok története*. Gombos F. Albin fordítását felhasználva közreadja Galamb György. Budapest.
- Pinder – Parthey 1860 = *Ravennatis Anonymi Cosmographia et Guidonis Geographica*. Ed. Pinder, M. E. – Parthey, G. Berlin.
- Porcheron 1688 = Porcheron, D. P.: *Anonymi Ravennatis qui circa saeculum VII. vixit. De geographia; libri quinque*. Paris.
- Rathmann 2018 = Rathmann, M.: *Tabula Peutingeriana. Die einzige Weltkarte aus der Antike*. Eingeleitet und kommentiert von Michael Rathmann. Darmstadt.
- Romana 1882 = De summa temporum vel origine actibusque gentis romanorum. In: *Jordanis Romana et Getica*. (Monumenta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimorum tomi V pars prior.) Recensuit Mommsen, T. Berlin. 1–52.
- Schnetz 1940 = *Ravennatis Anonymi Cosmographia et Guidonis Geographica*. (Itineraria Romana. Vol. II.) Ed. Schnetz, J. Lipsiae.
- Schnetz 1951 = Schnetz, J.: *Ravennas Anonymus: Cosmographia. Eine Erdbeschreibung um das Jahr 700*. Zum ersten mal übersetzt von Schnetz, J. (Acta Universitatis Upsaliensis. Nomina Germanica 10.) Uppsala.
- Szádeczky-Kardoss 1998 = Szádeczky-Kardoss S.: *Az avar történelem forrásai 557-től 806-ig*. (Magyar Östörténeti Könyvtár 12.) Budapest.
- Weber 1976 = Weber, E.: *Tabula Peutingeriana: Codex Vindobonensis 324. Vollständige Faksimile Ausgabe im originalformat. Kommentar*. Graz.
- Zumschlinge 1990 = *Ravennatis Anonymi Cosmographia et Guidonis Geographica. Edidit Joseph Schnetz. Editio stereotypica editionis primae (MCMXL)*. Indicem composuit et adiecit Zumschlinge, M. Stuttgart.

Szakirodalom

- Chambers 1912 = Chambers, R. W.: *Widsith*. Cambridge.

- Curta 1999 = Curta, F.: Hiding Behind a Piece of Tapestry: Jordanes and the Slavic Venetii. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 1999/3, 47. 321–340.
- Dillemann 1997 = Dillemann, L.: *La Cosmographie du Ravennate, Ouvrage édité avec préface et notes additionnelles par Y. Janvier*. (Collection Latomus 235.) Bruxelles.
- Eggers 2006 = Eggers, Martin: Die Verwendung und Bedeutung des Begriffes „Pannonien“ in historischen und geographischen Quellen des Frühmittelalters, *Chronica* 6. 6–27.
- Kiss 2015 = Kiss P. Attila: „...ut strenui viri...” *A gepidák kárpát-medencei története*. Szeged.
- Jarnut 1982 = Jarnut, Jörg: *Geschichte der Langobarden*. Stuttgart – Berlin – Köln – Mainz.
- Melich 1923 = Melich, J.: Über den Ursprung des Namens Ungar. *Archiv für Slavische Philologie* 38. 244–250.
- Miller 1898 = Miller, K.: *Mappaemundi, Die ältesten Weltkarten. Herausgegeben und erläutert von Dr. Konrad Miller*. VI. Rekonstruierte Karten. Stuttgart.
- Pekkanen 1979 = Pekkanen, T.: The Pontic „civitates” in the Periplus of the Anonymus Ravennas. *Acta Philologica Fennica* 13/1. 111–128.
- Podossinov 2002 = Podossinov, A. V.: *Vostočnaja Evropa v Rimskoj kartografičeskoj tradicii. Texty, perevod, kommentarij*. Moskva.
- Pohl 1980 = Pohl, Walter: Die Gepiden und die gentes an der mittleren Donau nach dem Zerfall des Attilareiches. In: *Die Völker an der mittleren und unteren Donau im fünften und sechsten Jahrhundert*. Szerk. Daim, F. – Wolfram, H. Wien. 239–305.
- Polgár 2020 = Polgár, Sz.: Avarok említése középkori földrajzi művekben. *Acta Universitatis Scientiarum. Acta Historica* 145, 73–80.
- Potts 2019 = Potts, Daniel T.: Armenian Toponyms in the ‘Patria Quae Dicitur Parthia’ according to the Cosmographia of Ravennas Anonymus. In: *Over the Montins and Far Away. Studies in Near Eastern history and archeology presented to Mirjo Salvini on the occasion of his 80th birthday*. Szerk. Avetisyan, P. S. – Dan, R. – Yervand, H. G. Oxford. 434–437.
- Schnetz 1919 = Schnetz, J.: *Untersuchungen zum Geographen von Ravenna*. München.
- Schnetz 1920 = Schnetz, J.: *Arabien beim Geographen von Ravenna*. Tübingen.
- Schnetz 1921 = Schnetz, J.: Zur Beschreibung des Alamannenlandes beim Geographen von Ravenna. *Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins* vol. 75, NF 36. 335–340.
- Schnetz 1925 = Schnetz, J.: Onogoria. *Archiv für slavische Philologie* 40. 157–160.
- Schnetz 1926 = Schnetz, J.: Jordanis beim Geographen von Ravenna. *Philologus* 81. 86–100.
- Schnetz 1932 = Schnetz, J.: Neue Beiträge zur Erklärung und Kritik des Textes der Ravenatischen Kosmographie. *Philologus* 87. 80–113.
- Schnetz 1934 = Schnetz, J.: Neue Beiträge zur Erklärung und Kritik des Textes der Ravenatischen Kosmographie. *Philologus* 89: 85–101, 228–251.
- Schnetz 1942 = Schnetz, J.: *Untersuchungen über die Quellen der Kosmographie des anonymen Geographen von Ravenna*. München.
- Szabados 2015 = Szabados György: Avar–magyar találkozó. Helyszín, időpont? In: „... in nostra lingua Hringe nominant.” *Tanulmányok Szentpéteri József 60. születésnapja tiszteletére*. Szerk. Balogh Cs. – Petkes Zs. – Sudár B. – Zsidai Zs. Budapest–Keckskemét. 121–141.
- Staab 1976 = Staab, F.: Ostrogothic Geographers at the court of Theodoric the Great. A Study of some sources of the Anonymous Cosmographer of Ravenna. *Viator Medieval and Renaissance Studies* 7. 27–64.

- Stolte 1949 = Stolte, B. H.: *De cosmographie van den Anonymus Ravennas: een studie over de bronnen van boek II-V*. Zundert.
- Szádeczky-Kardoss 1954/a, = Szádeczky-Kardoss S.: A Tisza legrégebb elnevezéseire vonatkozó megjegyzések. *Magyar Nyelv* 50. 105–110.
- Szádeczky-Kardoss 1954/b = Szádeczky-Kardoss S.: The Name of the River Tisza. *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungariae* 2, fasciculus 1–2. 77–115.
- Szántó 2020 = Szántó R.: Ravennai Anonymus *Cosmographiája* és a korai magyar történet. *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica* 145. 101–125.
- Tóth 2006 = Tóth E.: *Itineraria Pannonica. Római utak a Dunántúlon*. Budapest.

Térképek

- Barrington Atlas 2000 = *Atlas of the Greek and Roman World. Map-By-Map Directory*. Szerk. Talbert, R. J. A. Princeton. 2 Vol.
- Holl 2004 = Holl Balázs: *Maps on the Carpathian Basin and Hungary*, Hungarian National Museum, Budapest. <http://www.ace.hu/igcp442/maps.html>

Linkek

1. link: Piggin 2020 = Piggin, J.-B.: Connecting Stolte's De Cosmographie van den Anonymus Ravennas (1949) to Talbert. (PDF) Connecting Stolte's De Cosmographie van den Anonymus Ravennas (1949) to Talbert | Jean-Baptiste Piggin - Academia.edu a letöltés időpontja: 2021. február 20.
2. link: Fitzpatrick-Matthews 2013 = Fitzpatrick-Matthews, K. J.: Britannia in the Ravenna Cosmography. A reassessment. http://www.academia.edu/4175080/BRITANNIA_IN_THE_RAVENNA_COSMOGRAPHY_A_REASSESSMENT a letöltés időpontja: 2021. február 20.
3. link: Guckelsberger – Mittenhuber 2011 = Guckelsberger, K. – Mittenhuber, F.: Überlegungen zur Kosmographie des anonymen Geographen von Ravenna. In: *Vermessung der Oikumene*, (Topoi 14) Szerk. Geus, K. – Rathmann, M. Berlin – Boston. 287–310. https://www.academia.edu/12281964/Überlegungen_zur_Kosmographie_des_anonymen_Geographen_von_Ravenna a letöltés időpontja: 2021. február 20.
4. link: TABULA_PEUTINGERIANA,DE = Tabula Peutingeriana (<https://tabula-peutingeriana.de>) a letöltés időpontja: 2021. február 20.
5. link: Digital Atlas of the Roman Empire 2020 = Digital Atlas of the Roman Empire. Szerk. Johan Åhfeldt, Göteborgs Universitet, Sweden. Digital Atlas of the Roman Empire (ahlfeldt.se) <https://imperium.ahlfeldt.se/index.php> a letöltés időpontja: 2021. február 20.
6. link: BAV Urb.lat. 961. = Geographus Ravennas Cosmographia. Urb.lat. 961. Manuscript ID 87986. Biblioteca Apostolica Vaticana. (Vatikáni kézirat). https://digi.vatlib.it/view/MSS_Urb.lat.961
7. link: BN Cote: Latin 4797 = Bibliothèque National, Paris, Département des manuscrits. Collections Latin: Lat. 4797. 1. Anonymi tractatus de cosmographia. <https://archivesetmanuscrits.bnf.fr/ark:/12148/cc63669m> (katalógus) a letöltés időpontja: 2021. február 20.

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b9067659t/f4.item.zoom> (mikrofilm) a letöltés időpontja: 2021. február 20.